

РЕЦЕНЗИЯ

за труда „Реликвиите в България от периода на Късното средновековие и
Възраждането

автор: Дарина Янкова Бойкина

за присъждане на образователната и научна степен „доктор“

рецензент: Проф. д-р Елена Генова

В последните десетилетия сме свидетели на изключително големия интерес в хуманитаристиката към проблема за почитанието и развитието на култа към мощите и други, например контактните реликви, въпросите за сакралната топография на средновековните и късносредновековните градове и религиозни центрове, както и свързаните с тях свещени предмети за съхранение на мощите на светците. На тези въпроси са посветени стотици публикации и научни форуми по света. В последното десетилетие и у нас се отбелязва нарастване на публикациите по тази тема. Въпреки активността на изследователите можем да кажем, че все още в нашата историография липсват обобщаващи трудове по проблема, както и фокуса в който са разглеждани дискутираните въпроси. Ето защо изборът за тема на дисертационен труд, посветен на реликвиите в България е особено актуален и навременен.

Трудът съдържа 125 страници основен текст, представен в три глави и заключение, 322 заглавия библиография на кирилица и 57 на латиница, три приложения и каталог, включващ подробни научни анотации на 95 артефакта. Още в Увода на изследването авторката очертава проблематиката, свързана с култа към мощите, като подчертава, че все още тези въпроси са слабо проучени и няма опит за цялостно събиране и представяне на материала. Като обект на изследването са посочени само реликвиите местно производство, а хронологическият обхват е епохата на османското владичество, като акцентът е върху 18 и 19 век. Като първа основна цел се посочва събирането и систематизирането на достъпния материал, като ще кажем, че Дарина Бойкина е успяла максимално издири реликвиите не само от големи манастирски и музейни сбирки, но и от редица по-малки манастири и храмове, чрез проучване на архиви и публикации и посещение на място. Трябва специално да отбележим, че

достъпът до тези артефакти е изключително труден, като се има предвид например, че колекцията на Рилския манастир е добре известна, но по ред причини недостъпна., а и много от обектите са в култова употреба.

В тази въвеждаща част е от особено значение параграфа за терминологията и проблемите, свързани с нея. До сега не е правен опит за изясняване на терминологията. Докторантката обстойно анализира всички използвани термини в западната историография и у нас, които се диктуват от почитанието и развитието на култа към мощите в католическата и източноправославна традиция. Тя успява да внесе известна яснота по въпроса, като в изследването си приема като два равностойни термина – реликварий и кивот.

Първата глава е посветена на ролята на мощите през Късното средновековие и Възраждането. Прави кратък ракурс на въпроса в контекста на Средновековна България. Акцентът е поставен поклонническата практика, свързана със Светите земи, Света гора и Рилския манастир. Анализът на проблематиката е подкрепен с примери не само от българските земи, но и от съседните балкански традиции. Авторката успява да представи различните аспекти на почитанието към мощите, като се очертава значението им като важен фактор във формирането на идентичността на балканските народи. В края на главата се обръща внимание на един все още слабо проучен аспект от почитанието на мощите – практиката на полагане на мощи на светци в светата трапеза от поствизантийския период и Възраждането.

Втора глава бихме определили като първостепенна и централна за труда и като основен принос, поради характера на разглежданите въпроси – функцията, формата и украсата. В уводната част на главата авторката се спира на някои въпроси, които до този момент все още са дискуссионни, като къде са се изработвали, предимно таксидиотските кутии и кой е определял декоративната програма.

До този момент проблемът за функцията и формата не е намирал или въобще място в изследванията, или поне не е достатъчно изчерпателно представен. Авторката последователно и аргументирано разграничава ясно шест различни функционални групи като откроява мястото на две нови – таксидиотските кутии и реликварии без мощи, основавайки се на редица примери от балканската практика. Особено важни са наблюденията й

върху принципите на функциониране на реликвариите в латинската и източно православна практика. Т.е. продължаване на византийския маниер за напълно достъпни мощи при поклонение на вярващите.

В типологията и семантика на формата ще открием параграфа за реликвариите с форма на църковна сграда със центричен план, като допуска че на Балканите съществува подобна традиция за съхранение на мощи на светци, като ги свързва със символиката на едикулата на Гроба Господен или с Небесния Ерусалим. Тук ще направя една препоръка към авторката, в бъдещи разработки да обърне внимание и върху появата на ротондата като архитектурен тип, възникнал върху гробовете на светци мъченици. Иновативни са и параграфите за типа реликварии с форма на ръка и много редкия тип реликварии – книги.

Един от най-важните проблеми след функцията и формата на реликвариите е декоративната програма. На логично систематизиране Дарина Бойкина подлага и украсата като е потърсена функционалната и символичната роля на светителските образи и композиции. Тя се развива и обогатява и разширява в своя символичен смисъл на няколко нива върху капачите и страниците на кутиите, от вътрешната страна на капака и върху втория капак, покриващ мощите. Декорацията е систематизирана в образи на светци, като акцента е поставен върху лечителската сила на мощите, илюстрирана с образите на известни светци лечители или чрез композицията на Св. Богородица Живоносен източник. В отделна група, която е и най-многочислена са представени патроните и покровителите на манастирите и църквите, за които са предназначени кивотите за мощи. Според авторката по-този начин се е маркирало и конкретно поклонническо място. То е свързано и с поклонението на мощите на светец, ако те се съхраняват в манастир или църква, какъвто е примерът със св. Йоан Рилски.

Специално място е отделено и пространно коментирано и анализирано на композиции и сцени с литургичен и евхаристиен характер като Деисис, Гостоприемство Авраамово, Новозаветна Троица, Христос лоза и други. Композиции включвани в олтарната програма на храма като се подчертават Боговъплащението и Христовата жертва. Тук ще се съглася и с един от основните изводи на авторката, че подобни теми и композиции кореспондират с използването на реликвариите като малки преносими олтари от монасите таксидиоти.

В последния параграф на тази глава Дарина Бойкина особено успешно анализира орнаменталната украса и архитектурните елементи като дава нов и оригинален прочит на растителните композиции като рамка на пространството, в което се съхраняват мощите и символизиерт Рая.

Ще отбележа, че в тази глава докторантката демонстрира изключителна наблюдателност към най-малките детайли и подробности, подкрепя изводите и тезите си с многобройни примери от не само от наши паметници, но и от останалите балкански региони.

В последната трета глава се разглеждат известните реликварии от българските земи в контекста на златарските центрове през османския период. Авторката освен че ситуира всеки от паметниците към определен художествен кръг/златарски център, но и прави блестящ анализ на художествените характеристики и специфични стилови особености. Отново демонстрира изключителна наблюдателност. Тя предлага нови интерпретации на някои от златарските средища като например Пазарджик и връзката му с поръчките от Бачковския манастир. Тя основно се спира на четири златарски центъра – София, Враца, Видин/Лом, Пазарджик , за които със сигурност може да се твърди, че са произвеждали по-големия брой реликварии.

В Заключение адекватно са представени проблемит, разглеждани в дисертацията и са синтезирани изводите за параметрите на сакралното и художественото явление на почитането на мощите и техните свещени съсъди.

Неизменна част от подобно задълбочено научно изследване е и мащабният научен каталог, който представя в най-малки подробности всеки изследван обект. Той съдържа 95 каталожни статии с данни за датировка, размери, материал, произход, местонахождение, подробно описание с точно предадени надписи, литература, архивни източници и фотографии.

В края на дисертацията са включени и няколко приложения, от които ще откром списъкът с мощи на светци и реликви, съхранявани в реликварии по българските земи.

Не на последно място ще подчертая, че приносите на този труд са немалко. Това е първата цялостна систематизация на реликвариите по

българските земи и проблемите. Принос е извеждането на типология на реликвариите, свързани с функцията, формата и семантиката на изображенията. Принос е и подробният каталог на реликвариите, една не малка част от които са въведени в научно обращение от авторката.

Отново ще изтъкнем достойнствата на авторката като в издирвателската и събирателската работа, аналитичният поглед към проблемите и блестящите анализи предадени ясно и отчетливо с много добър стил и език.

Представеният автореферат отразява коректно структурата и съдържанието на текста, а списъкът с публикацииите – три на брой – в престижни научни издания са напълно достатъчни за защита на дисертационния труд.

Отчитайки достойнствата на представения труд и неговите научни приноси, предлагам на научното жури да присъди образователната и научна степен доктор на Дарина Янкова Бойкина.

/ проф. д-р Елена Генова/